

Принцип змагальності судового процесу як складова права на справедливий судовий розгляд

Автор: Берназюк Ян

Організація: Верховний Суд

Видання: Конституціоналіст · 2019

Дата публікації: 2025-01-30

Постійна адреса: <https://constitutionalist.com.ua/pryntsyyp-zmahalnosti-sudovoho-protsesu-iak-skladova-prava-na-spravedlyvyj-sudovyj-rozhliad/>

Відомості про автора

Берназюк Ян

Верховний Суд

Анотація

Розділ I. ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНІ

ПРОБЛЕМИ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

DOI <https://doi.org/10.33766/2524-0323.87.14-25> УДК 341.21 Я. О. Берназюк, доктор юридичних наук, Заслужений юрист України, професор кафедри конституційного та міжнародного права Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського (м. Київ, Україна) e-mail: bern1979@ukr.net <https://orcid.org/0000-0002-2353-4836>

ПРИНЦИП ЗМАГАЛЬНОСТІ СУДОВОГО ПРОЦЕСУ ЯК СКЛАДОВА

ПРАВА НА СПРАВЕДЛИВИЙ СУДОВИЙ РОЗГЛЯД

Статтю присвячено розкриттю правової природи принципу змагальності судового процесу. Обґрунтовано, що принцип змагальності є невід'ємною складовою права на справ едливий судовий розгляд. Досліджено практику застосування принципу змагальності в рішеннях Європейського суду з прав людини та національних судах України. Зроблено висновок, що принцип змагальності прийнято розглядати як основоположний компонент концепції «справедливого судового розгляду» в розумінні пункту 1 стат ті 6 Конвенції, що також містить споріднені принципи рівності сторін у процесі та принцип ефективної участі.

Ключові слова: принцип змагальності, судовий процес, судовий розгляд,

справедливе судочинство. Постановка проблеми. Міжнародні стандарти у сфері судочинства приділяють значну увагу питанням дотримання принципу змагальності судового процесу та, у першу чергу, виходять із того, що дотримання цього принципу є необхідною передумовою сприйняття с удового рішення як належного сторонами, а також громадськістю. На сьогодні Європейським судом з прав людини сформовані вже сталі підходи до розуміння принципу змагальності як однієї з базових гарантій права особи на справедливий суд, що може та, певно міро ю, повинна враховуватися судами України при розгляді справи та винесенні рішень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі питання визначення

поняття та змісту принципу змагально сті судового процесу вже досліджувались у деяких роботах автора статті [1; 2]. Також у різній мірі ці питання розглядались у наукових працях таких учених, як: О. А. Будь [3], Р. Є. Гентош [4], М. М. Гімон [5], І. Корецький [6], О. А. Мілієнко [7], А. М. Притула [8], О. С. Ткачук [9], М. І. Шевчук [10] та ін. Разом із тим, в аспекті практики застосування цього принципу в рішеннях Європейського © Берназюк Я. О., 2019

суду з прав людини (ЄСПЛ) та національних судів у вітчизняній правовій науці це питання досліджено не достатньо. Формування цілей. Метою цієї статті є розкриття поняття та змісту принципу змагальності судового процесу, а також особливостей практики його застосування в рішеннях ЄСПЛ та національних судів.

Виклад основного матеріалу. Важливою передумовою для реалізації

принципу змагальності судового процесу як складової права на справедливий судовий розгляд є незалежність судової влади від будь-якого впливу чи навіть тиску на неї з боку інших органів державної влади [11]. Загалом принцип змагальності прийнято розглядати як основоположний компонент концепції «справедливого судового розгляду» в розумінні пункту 1 статті 6 Конвенції про захист прав людини й основоположних свобод [12], що також включає споріднені принципи рівності сторін у процесі та ефективної участі. У деяких державах, як, наприклад, США, для посилення позиції однієї з сторін судового розгляду, треті особи мають право направляти до суду так звані «записки друзів суду», під якими розуміється

«надання особою, що не є безпосередньою стороною в спорі, але бажає взяти в ньому участь, зі згоди офіційних сторін або з дозволу суду інформації у формі записки, яка містить короткий виклад справи та / чи додаткову інформацію, що має відношення до неї, однак невідома суддям» [15].

Відповідно до ст. 129 Конституції України [13], основними засадами судочинства є, серед іншого, змагальність сторін та свобода в наданні ними суду своїх доказів і в доведенні перед судом їх переконливості. З метою безумовного дотримання цього конституційного принципу в ч. 3 ст. 2 та ст. 9 Кодексу адміністративного судочинства України (КАС України) [14] закріплено, що до основних засад (принципів) адміністративного судочинства належить, зокрема, змагальність сторін, диспозитивність та офіційне з'ясування всіх обставин у справі; суд вживає визначені законом заходи, необхідні для з'ясування всіх обставин у справі, у тому числі щодо виявлення та витребування доказів з власної ініціативи. Статті 12, 13

Цивільного процесуального кодексу України [16] та, відповідно, статті 13, 14 Господарського процесуального кодексу України [17] також гарантують те, що цивільне та господарське судочинство здійснюється на засадах змагальності сторін; кожна сторона повинна довести обставини, які мають значення для справи і на які вона посилається як на підставу своїх вимог або заперечень.

Міжнародні стандарти у сфері судочинства приділяють значну увагу питанням дотримання принципу змагальності судового процесу. Так у пункті 30 Висновку № 11 (2008) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету Міністрів Ради Європи «Щодо якості судових рішень» міститься положення, згідно з яким дотримання принципів змагальності та рівності сторін є необхідними передумовами сприйняття судового рішення як належного сторонами, а також громадськістю. Слід зазначити, що в науковій літературі висловлюються різні міркування стосовно розуміння поняття та змісту принципу змагальності судового процесу в системі засад судочинства, включаючи право на справедливий судовий розгляд.

Так О. С. Ткачук стверджує, що в іноземній науковій літературі існують різні підходи до класифікації елементів права на справедливий судовий розгляд, зокрема, поділ на органічні (право на доступ до суду та право на виконання рішення суду), інституційні (незалежність та неупередженість суду, встановленого законом), процесуальні (змагальність процесу, рівність сторін, розумні строки судового розгляду) і спеціальні (гарантії кримінального провадження, передбачені п. п. 2, 3 ст. 6 Європейської Конвенції з прав людини) елементи права на справедливий судовий розгляд [9, с. 71].

М. М. Гімон обґрунтовує, що принцип змагальності в адміністративному судочинстві є одним із складових елементів права на справедливий судовий розгляд. При цьому науковець зазначає, що більшість складників права на справедливий суд урегульовано в нормах КАС України, зокрема: рівність (крім сторін справи, у праві на повне або часткове оскарження в апеляційному порядку рішення суду першої інстанції «зрівнюються» також особи, які не брали участі в справі, але суд вирішив питання про їхні права чи обов'язки); вимога про дотримання розумних строків (у цій частині спостерігається, здебільшого, збільшення їх тривалості); забезпечення змагальності (має найбільшу специфіку своєї реалізації в апеляційній

інстанції, натомість у цій частині положення КАС України не суперечать висновкам з цього питання, які надаються в рішеннях ЄСПЛ) [5, с. 12]. Отже, принцип змагальності судового процесу як складова права на

справедливий судовий розгляд є передусім процесуальним принципом, що визначає рівні можливості сторін щодо доведення та мотивування своєї позиції під час розгляду справи.

Визначаючи зміст принципу змагальності в судовому процесі, О. А. Будиш вказує на те, що даний принцип яскраво виявляється саме під час дослідження доказів, де сторони, у визначеному законом порядку, доводять обставини, на яких ґрунтуються їх вимоги та заперечення. Можливість безперешкодно використовувати весь спектр своїх прав сприяє забезпеченню достовірності та повноти матеріалів адміністративної справи, що є запорукою прийняття судом обґрунтованого та об'єктивного рішення. Проте реалізація принципу змагальності, на думку науковця, в адміністративному судочинстві полягає не лише в застосуванні належного процесуального права особи, а і в обов'язку добросовісно користуватися ними [3, с. 46].

Цікаво, що деякі науковці відносять принцип змагальності судового процесу до так званих неабсолютних принципів, аргументуючи це тим, що вказаний принцип може бути обмежений. Водночас принцип змагальності відноситься до принципів, порушення якого тягне за собою безумовне скасування судового рішення [7, с. 137].

Не можна не погодитися з висловленою думкою, адже ст. 77 КАС України [14] покладає обов'язок щодо доказування правомірності рішення, дії чи бездіяльності на суб'єкта владних повноважень. Водночас обов'язковою підставою для скасування судового рішення в апеляційному (ст. 317) або касаційному (ст. 353) порядку є, якщо справу розглянуто адміністративним судом за відсутності будь-якого учасника справи, не повідомленого належним чином про дату, час і місце судового засідання. Більшість науковців досліджують принцип змагальності як складову права на справедливий судовий розгляд в аспекті його застосування в практиці ЄСПЛ. Так А. М. Притула зазначає, що поняття «справедливість» у світлі ЄКПЛ містить чотири основні елементи: змагальність процесу; справедливі правила, якими регулюється подання доказів; правова визначеність;

вмотивоване судові рішення [8, с. 118]. Говорячи про засади змагальності сторін в адміністративному судочинстві, І. Корецький зазначає, що поняття рівності сторін і змагальності в судовому процесі виведені ЄСПЛ із принципу верховенства права, який виражається в положеннях ст. 6 Конвенції щодо справедливого судового розгляду. Науковець акцентує, що численні рішення ЄСПЛ підкреслюють важливість дотримання судами саме процесуальних норм, прав і гарантій з метою забезпечення права на справедливий судовий розгляд. У зв'язку з наведеним, учений вважає, що в основу права на справедливий розгляд, передбачений ст. 6 Конвенції, покладені передусім процесуальні принципи:

доступ до суду, змагальність процесу, рівність сторін, публічність судового розгляду, вимоги до змісту судового рішення тощо [6, с. 117]. З посиланням на позицію Комітету ООН з прав людини, викладену в Зауваженнях загального характеру № 32, М. Магрело зауважує, що поняттям «суд» охоплюються також діяльність адміністративних органів, уповноважених, зокрема, вирішувати питання екстрадиції, а також органів, уповноважених вирішувати питання про накладення дисциплінарного стягнення (дисциплінарні комісії, органи юстиції, окрім судів тощо) у вигляді звільнення публічного службовця, у тому числі судді, вказуючи при цьому, що такі органи повинні задовольняти вимогам незалежності, неупередженості, рівності доступу до суду, рівності сторін у процесі та

справедливості [19, с. 70-71]. Дослідники діяльності ЄСПЛ зазначають, що він не аналізує засаду змагальності судового процесу крізь призму «активної» чи «пасивної» ролі суду, тобто він не аналізує, чи суд самостійно збирає докази в справі за власною ініціативою, чи вирішує справу лише на підставі наданих йому сторонами доказів. Для ЄСПЛ з огляду на вимоги Конвенції важливо, щоб сторони реально були наділені рівними й достатніми правами щодо відстоювання своєї позиції [20, с. 203].

Зв'язок принципів змагальності та рівності, що, зокрема, досліджений у роботі «Конституційний принцип рівності та його особливості в адміністративному судочинстві» [1], також акцентовано у деяких рішеннях ЄСПЛ. Так у справі «Салов проти України» (заява № 65518/01, п. 87) Суд зробив висновок, що принцип рівності сторін у процесі є лише одним з елементів більш широкого поняття справедливого судового розгляду, яке також включає фундаментальний принцип змагальності процесу («Руїс-Матеос проти Іспанії» (Ruiz-Mateos v. Spain), заява № 12952/87, п. 63). У справі «Лазаренко та інші проти України» (№ 70329/12, п.

37) Суд нагадує, що принцип змагальності та принцип рівності сторін, які тісно пов'язані між собою, є основоположними компонентами

концепції «справедливого судового розгляду» в розумінні пункту 1 статті 6

Конвенції. Крім того, відповідно до усталеної практики Європейського суду з прав людини, невід'ємними частинами права на суд необхідно розглядати, зокрема, такі вимоги, як змагальність процесу (Екбатані проти Швеції (*Eckbatani v. Sweden*), заява № 10563/83, п. 24-33) та право на ефективну участь (Т. проти Сполученого Королівства (*T. v. the United Kingdom*), заява № 24724/94, п. 83 м- 89).

Таким чином, принцип змагальності спільно з принципом рівності є одним із основних елементів поняття «право на справедливий суд», що гарантоване Конвенцією. Як слідує з уже усталеної практики Європейського суду з прав людини, вимоги, що виникають з права на змагальні провадження, фактично є однаковими для цивільних та кримінальних проваджень (*Werner v. Austria* (Вернер проти Австрії), заява № 138/1996/757/956, п. 66).

Досить часто у судовій практиці виникає конкуренція двох принципів (вимог процесуального законодавства), а саме, дотримання змагальності та дотримання розумних строків розгляду справи, що було, зокрема, предметом дослідження в роботі «Як зберегти баланс забезпечення справедливого публічного розгляду справи та дотримання розумного строку». Так у своїй діяльності Суд виходить із того, що бажання зекономити час і прискорити провадження не обґрунтовує невиконання такого фундаментального принципу, як право на змагальні провадження (*Nideröst-Huber v. Switzerland* (Нідерьост-Хубер проти Швейцарії), заява № 104/1995/610/698, п. 30). Застосовуючи зазначений підхід, Верховний Суд у постанові від 3 жовтня 2018 року в справі № 134/18/13-ц виходив також із того,

що в пункті 1 статті 6 Конвенції гарантується «процесуальна» справедливість, тобто змагальні провадження, у процесі яких у суді на рівних засадах заслуховуються аргументи сторін (рішення «*Star Cate Epilekta Gevmata and Others v. Greece*» № 54111/07); справедливість проваджень за вжди оцінюється їх розглядом загалом для того, щоб окрема помилка не порушувала справедливість усього провадження (рішення «*Mirolubovs and Others v. Latvia*», №798/05, № 103).

У рішенні Європейського суду з прав людини у справі «Трофимчук проти України» (заява № 4241/03, п. 50), в аспекті змагальності, наголошується на тому, що оцінка доказів є компетенцією національних судів і Суд не підмінятиме власною точкою зору оцінку фактів, яку їм було надано в межах національного провадження, гарантуючи право на справедливий судовий розгляд; стаття 6 Конвенції, у той же час, не встановлює жодних правил щодо допустимості доказів або способів їх оцінки, що є предметом регулювання, у першу чергу, національного законодавства та оцінки національними судами. Аналогічна позиція також міститься в рішенні по справі «Олюджіч проти Хорватії» (*Olujic v Croatia*), № 22330/05, п. 77).

В інших рішеннях цього Суду сформовані такі підходи до розуміння принципу змагальності: згідно зі статтею 19 Конвенції, обов'язок Суду полягає в забезпеченні дотримання зобов'язання, що здійснюються Договірними сторонами Конвенції, зокрема, його функція не стосується фактів чи законів, які враховані національним судом, якщо тільки вони не порушили прав та свобод, захищених Конвенцією; Суд не може погодитися принципово та абстрактно з тим, щоб незаконно отримані докази можуть бути

допустимими («*Schenk v. Switzerland*, заява № 10862/84, п. п 45-46; «*Garcia Ruiz v. Spain*», заява № 30544/96, п. 28; *Spang v. Switzerland*, № 45228/99, п. 32). Застосовуючи зазначені підходи, Верховний Суд у постановках від 4 липня 2018 року у справі № 369/1923/15-ц та від 26 вересня 2018 року у справі № 346/2946/16-ц виходив також із того, що одним з елементів верховенства права є дотримання прав людини, зокрема права сторони спору на представлення її позиції та права на справедливий судовий розгляд (п.п. 41 і 60 Доповіді «Верховенство права», схваленої Венеційською Комісією на 86 -му пленарному засіданні, місто Венеція, 25 -26 березня 2011 року); ідея справедливого судового розгляду передбачає здійснення

судочинства на засадах рівності та змагальності сторін; у п. 24 рішення Європейського суду з прав людини в справі «Надточій проти України» (заява № 7460/03) та п. 23 рішення Європейського суду з прав людини у справі «Гурепка проти України № 2» (заява № 38789/04) наголошується на принципі рівності сторін — одному із складників ширшої концепції справедливого судового розгляду, який передбачає, що кожна сторона повинна мати розумну можливість відстоювати свою позицію в справі в умовах, як і не ставлять її в

суттєво менш сприятливе становище в порівнянні з опонентом; у розумінні «справедливого балансу» кожній стороні повинна надаватися розумна можливість представити справу в таких умовах, які не ставлять цю сторону в суттєво невідгідне становище

відносно другої сторони (рішення у справі «Ankerl v. Switzerland» від 23 жовтня 1996 р., заява № 17748/91 п. 38). Суд також неодноразово наголошував на тому, що право на змагальні провадження має надаватись у задовільних умовах: сторона у справі повинна мати можливість ознайомитись із доказами в суді і коментувати їх та достовірність у належній формі у встановлений час (Krčmář and Others v. the Czech Republic (Кртсмар та інші проти Чеської Республіки), 35376/97 § 42;

Immeubles Groupe Kosser v. France (Іммебль Груп Коссер проти Франції), 38748/97 § 26). Право на змагальні провадження фактично означає можливість сторін бути обізнаними щодо усіх представлених доказів, а також наданих до них коментарів та спостережень, у тому числі представлених незалежним представником національних юридичних послуг, оскільки вони можуть вплинути на рішення суду (Ruiz-Mateos v. Spain (Руїз Матеос проти Іспанії), заява № 12952/87, п. 63; McMichael v. the United Kingdom (МакМайкл проти Сполученого Королівства), заява № 16424/90, п. 80; Vermeulen v. Belgium (Вермюлен проти Бельгії), заява №19075/91, п. 33; Kress v. France (Кресс проти Франції), заява №39594/98, п. 74). Ця вимога застосовується і для справ, що

розглядаються в Конституційному суді (Milatova v. the Czech Republic (Мілатова та інші проти Чеської Республіки , 61811/00 §§ 63 -66; Gaspari v. Slovenia (Гаспарв проти Словенії), 21055/03 § 53). При цьому за необхідності отримати належні докази суд має відкласти розгляд справи (Yvon v. France (Івон проти Франції), № 44962/98 § 39), оскільки сторонам повинна бути надана можливість повідомити про будь -які докази, необхідні для успіху їх справи (Clinique des Acacias and Others v. France (Клінік дез Акація та інші проти Франції), заява № 65407/01, п. 37). Стосовно суду касаційної інстанції, то

він також має поважати принцип змагальності проваджень, наприклад, відмова у розгляді касаційної скарги через її неприйнятність, передбачає розгляд клопотань та повідомлення сторін про нові аргументи, щоб сторони мали можливість відповісти на них до того, як суд оголосить рішення (Clinique des Acacias and Others v. France (Клінік дез Акація та інші проти Франції), заява № 65407/01, п. 36-43).

Як продовження, варто зазначити, що у своїй практиці Європейський суд з прав людини (зокрема, рішення в справах Жук проти України, заява № 45783/05, п. 25; Kress v. France, заява № 39594/98, п. п. 60, 72 - 76; Göç v. Turkey, заява № 36590/97, п. 55-57; F.C.B. v. Italy, заява № 12151/86, п. 33; Kaya v. Austria, заява № 54698/00, п. 28) також виходить із того, що призначення змагальності процесу спрямоване не унеможливлення впливу на суд доказів, які одна зі сторін не змогла оцінити та навести свої міркування (сторони повинні мати можливість знайомитися з усіма пред'явленими доказами й зауваженнями, отримувати копії документів); у кожній справі судом мають бути з'ясовані всі обставини, але, при цьому суд досліджує докази та

пояснення, які подані сторонами або іншими суб'єктами лише в межах судового процесу. У справі Ferreira Alves (№ 3) v. Portugal, № 25053/05, п. 35 -43), яка стосувалася батьківських прав (права контакту з неповнолітньою дитиною), суд встановив порушення п. 1 ст. 6 Конвенції з огляду незабезпечення державою в цьому судовому провадженні дотримання принципу змагальності. Суд виходив із того, що концепція справедливої судового розгляду в аспекті дотримання принципу змагальності, передбачає право сторін судового розгляду знати і коментувати всі подані докази або подані пояснення, які мають суттєве значення та впливають на рішення суду таким чином, який може бути несприятливим для будь-якої із сторін; право на змагальний процес для цілей пункту 1 статті 6

Конвенції, як витлумачено судовою практикою, у принципі означає можливість учасників мати відповідні знання та коментувати всі надані докази чи зауваження з метою впливу на рішення суду, подані навіть незалежним членом національної юридичної служби; лише сторони спору можуть правильно вирішити, чи вимагає документ зауваження, хоча можна уявити виняткові обставини, коли деякі документи із матеріалів справи не можуть бути розголошені сторонам, оскільки, наприклад, вони є конфіденційними або пов'язані з державною безпекою.

В аспекті доказів, що містять інформацію з обмеженим доступом, Судом сформовано так і підходи: необхідно надавати доступ до матеріалів, що мають «життєво важливе» значення для результату справи; доступ до менш важливих доказів може бути обмежено («МакМайкл проти Сполученого Королівства» (McMichael v. the United Kingdom), заява № 16424/90, п. 78-82);

труднощі, що постають для сторони захисту у зв'язку з нерозголошенням, повинні бути належним чином компенсовані процедурами, яких дотримуються судові органи («Фітт проти Сполученого Королівства» (Fitt v. the United Kingdom), заява № 29777/96, п. 45 -46); ці процедури можуть передбачати надання стороні захисту короткий виклад нерозкритих доказів

(«Ботме та Аламі проти Сполученого Королівства» (Botmeh та Alami v.the United Kingdom), заява № 15187/03, п. 42-45).

Висновки. Принцип змагальності прийнято розглядати як

основоположний компонент концепції «справедливого судового розгляду» в розумінні пункту 1 статті 6 Конвенції, що також містить споріднені принципи рівності сторін у процесі та принцип ефективної участі. При цьому всі зазначені принципи однаковою мірою, з урахуванням деяких процедурних відмінностей, стосуються як цивільних, так і кримінальних проваджень.

Конкуренція двох принципів змагальності та дотримання розумних строків розгляду справи має вирішуватися шляхом пошуку справедливого балансу між сутнісними та часовими вимогами для суду забезпечити справедливий і публічний розгляд справи впродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом. Базовим у цьому аспекті є підхід, згідно з яким бажання зекономити час і прискорити провадження не обґрунтовує невиконання такого фундаментального принципу, як право на змагальні провадження. При цьому, за необхідності отримати належні докази, суд має відкласти розгляд справи, оскільки сторонам повинна бути надана можливість повідомити про будь-які докази, необхідні для успіху їх справи.

Питання допустимості доказів, встановлення фактичних обставин, а також способів їх оцінки є компетенцією національних судів, якщо тільки не порушено прав та свобод, захищених Конвенцією, зокрема, докази є незаконно отриманими (відповідно до прецедентної практики Європейського Суду з прав людини вимога справедливості судового розгляду включає дослідження способу, у який було отримано та представлено докази). Змагальність процесу спрямована, у першу чергу, на з'ясування всіх обставин справи шляхом дослідження судом поданих доказів (пояснень) сторонами або іншими суб'єктами, але лише в межах судового процесу. Крім того, принцип змагальності має на меті унеможливлення впливу на суд доказів, які одна зі сторін в силу об'єктивних

та суб'єктивних причин не змогла оцінити та юридично обґрунтовано навести свої міркування. Принцип змагальності судового провадження охоплює собою право особи, крім можливості подавати власні докази, знати про існування всіх представлених доказів та пояснень іншими учасниками справи (у тому числі наданих незалежним представником національних юридичних послуг), оскільки вони можуть вплинути на рішення суду, мати можливість знайомитися з матеріалами справи та робити з них копії, а також володіти відповідними знаннями (залучати професійного представника) та змогу коментувати представлені докази та пояснення в належній формі та у встановлений час. Це однаковою мірою стосується і справ, що розглядаються

в Конституційному суді, а також у касаційному суді, зокрема під час прийняття рішення про відмову в розгляді касаційної скарги через її неприйнятність. За загальним правилом, лише сторони спору можуть правильно (об'єктивно) вирішити, чи вимагає документ ознайомлення з ним та надання

до нього коментарів або зауваження. Існують виняткові обставини, за яких деякі документи із матеріалів судової справи не можуть бути розголошені сторонам, оскільки вони містять інформацію з обмеженим доступом (наприклад, пов'язані з державною таємницею). У такій ситуації доступ до матеріалів, що мають «життєво важливе» значення для результату справи, не може бути обмеженим; труднощі, що постають для сторони захисту у зв'язку з нерозголошенням, повинні бути належним чином компенсовані процедурами, яких дотримуються судові органи, зокрема, можливістю особи ознайомитися з коротким викладом нерозкритих доказів.

Список використаних джерел

1. 1. Берназюк Я. О. Міжнародні стандарти дотримання принципу
2. змагальності в судовому процесі . Судово-юридична газета . 2019. URL : <https://sud.ua/ru/news/blog/149910-mizhnarodni-standarti-dotrimannya-printsipu-zmagalnosti-v-sudovomu-protsesi>.
3. 2. Берназюк Я. О. Конституційний принцип рівності та його особливості в
4. адміністративному судочинстві. Судово - юридична газета. 2019. URL : <https://sud.ua/ru/news/blog/143839-konstitutsiyniy-printsip-rivnosti-ta-yogo-osoblivosti-v-administrativnomu-sudochinstvi>.
5. 3. Будь О. А. Щодо характеристики принципу змагальності в
6. адміністративному судочинстві. Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженнях молодих учених. 2018. С. 34-37.
7. 4. Гентош Р. Є. Диспозитивність – міжгалузевий принцип процесуального
8. права. Науковий вісник Ужгородського національного університету, 2018. Вип. 52. Т. 1.
9. С. 13-17.
10. 5. Гімон М. М. Реалізація права на справедливий суд в адміністративному
11. судочинстві України: автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право». 2018. 22 с.
12. 6. Корецький І., Братель С. Місце процесуальної практики Європейського
13. суду з прав людини в адміністративному судочинстві. Підприємство, господарство і право. 2017. № 4. С. 114-119.
14. 7. Мілієнко О. А. Принципи адміністративного судочинства та їх
15. класифікація. Право і суспільство. 2016. № 2. С. 132-139.
16. 8. Притула А. М. Змагальність у кримінальному процесі як передумова
17. справедливого суду. Юридична наука. 2014. № 8. С. 117-122.
18. 9. Ткачук О. С. Класифікація елементів права на справедливий суд:
19. національна теорія та практика Європейського Суду з прав людини. Прикарпатський юридичний вісник. 2016. Вип. 1. С. 71-77.
20. 10. Шевчук М. І. Визнання доказів недопустимими: право суду чи його
21. обов'язок? Право і суспільство. 2017. № 4. Ч. 2. С. 207-215.
22. 11. Нестерович В. Ф. Органи судової влади як об'єкти лобіювання в Україні –
23. виклик національній правовій системі. Вісник Верховного Суду України. 2010. № 3.
24. С. 38-42.
25. 12. Конвенції про захист прав людини і осн овоположних свобод:
26. міжнародний документ від 04.11.1950. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004.
27. 13. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96 -ВР. URL:
28. <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80>.
29. 14. Кодекс адміністративного судочинства України: Закон України від
30. 06.07.2005 № 2747-IV в ред. Закону від 03.10.2017 № 2147 -VIII. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2747-15>.
31. 15. Нестерович В. Ф. Лобіювання в органах судової влади США як феномен
32. американського конституціоналізму. Судова практика. 2010. № 9-10. С. 26-35.
33. 16. Господарський процесуальний кодекс України: Кодекс України від
34. 06.11.1991 № 1798-XII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12>.
35. 17. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004
36. № 1618-IV. URL : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>.
37. 18. Нестерович В. Ф. Практикум з Конституційного права України. Київ:
38. Видавництво Ліра-К, 2018. 640 с.

39. 19. Маргело М. Автономна концепція поняття «суд» як основа інституту
40. справедливого суду. Вісник Академії адвокатури України. 2013. № 2. С. 70-77.
41. 20. Городовенко В. Змагальність як вихідний принцип судової влади. Вісник
42. Академії правових наук України. 2012. № 2. С. 202-215.
43. References:
44. 1. Bernazyuk , Ya. O. (2019) Mizhnarodni standarti dotrimannya printsipu
45. zmagalnosti v sudovomu protsesi . Sudovo-yuridichna gazeta - Judicial newspaper. URL:
<https://sud.ua/ru/news/blog/149910mizhnarodni-standarti-dotrimannya-printsip-u-zmagalnosti-v-sudovomu-protsesi>. [in Ukrainian].
46. 2. Bernazyuk, Ya. O. (2019) Konstitutsiyniy printsip rlvnosti ta yogo osoblivosti v
47. adminlstrativnomu sudochinstvi . Sudovo-yuridichna gazeta - Judicial newspaper . URL:
<https://sud.ua/ru/news/blog/143839-konstitutsiyniy-printsip-rivnosti-ta-yogo-osoblivosti-v-administrativnomu-sudochinstvi>. [in Ukrainian].
48. 3. Bud , O. A. (2018) Schodo charakteristiki printsipu zmagalnosti v
49. adminlstrativnomu sudochinstvi. Aktualni problemi suchasnoyi nauki v doslidzhenнях molodih uchenih, 34-37. [in Ukrainian].
50. 4. Gentosh, R. E. (2018) Dispozitivnist – mlzhgaluzeviy printsip protsesualnogo
51. prava. Naukoviy visnik Uzhgorodskogo natsionalnogo univrsitetu - Scientific Bulletin of Uzhgorod National University, issue 52.Vol. 1, 13-17. [in Ukrainian].
52. 5. Glmon , M. M. (2018). Realizatsiya prava na spravedliviy sud v
53. adminlstrativnomu sudochinstvi Ukrayiny. Extended abstract of candidate's. N.p., 22. [in Ukrainian].
54. 6. Koretskiy , I., Bratel , S. (2017) Mlstse protsesualnoyi praktiki Evropeyskogo
55. sudu z prav lyudini v adminlstrativnomu sudochinstvi. PldpriEmnitstvo. Gospodarstvo I pravo - State and law, 4, 114-119. [in Ukrainian].
56. 7. Milie nko, O. A. (2016) Printsipi adminlstrativnogo sudochinstva ta yih
57. klasiflkatsiya. Pravo I suspilstvo - Law and Society, 2, 132-139. [in Ukrainian].
58. 8. Pritula , A. M. (2014) Zmagalnist u krimlnalnomu protsesi ya k peredumova
59. spravedlivogo sudu Yuridichna nauka - Legal Science, 8, 117-122. [in Ukrainian].
60. 9. Tka chuk, O. S. (2016). Klasiflkatsiya elementiv prava na spravedliviy sud:
61. natsionalna teorlya ta praktika Evropeyskogo Sudu z prav lyudini . Prikarpatskiy yuridichniy visnik - Carpathian Legal Bulletin, issue 1, 71-77. [in Ukrainian].
62. 10. Shevchuk, M. I. (2017). Viznannya dokaziv nedopustimimi: pravo sudu chi
63. yogo obov'yazok? Pravo I suspilstvo - Law and Society, 4, issue 2, 207-215. [in Ukrainian].
64. 11. Nesterovych, V. F. (2010) Orhany sudovoyi vlady yak obyekty lobiyuvannya
65. v Ukrayini – vyklyk natsional 'niy pravoviy systemi . Visnyk Verkhovnoho Sudu Ukrayiny - Bulletin of the Supreme Court of Ukraine, 3, 38-42. [in Ukrainian].
66. 12. Konventsiiyi pro zahist prav lyudini I osnov opolozhniy svobod:
67. mlzhnarodniy document vld 04.11.1950. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004 [in Ukrainian].
68. 13. Konstitutsiya UkraYini: Zakon UkraYini vld 28.06.1996 № 254k/96-VR. (1996)
69. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vr>. [in Ukrainian].
70. 14. Kodeks adminlstrativnogo sudochinstva UkraYini: Zakon UkraYini v ld
71. 06.07.2005 # 2747 -IV v red. Zakonu vld 03.10.2017 № 2147-VIII. (2005) URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2747-15>. [in Ukrainian].
72. 15. Nesterovych, V. F. (2010) Lobiyuvannya v orhanakh sudovoyi vlady SHA yak
73. fenomen amerykans'koho konstytutsionalizmu. Sudova praktyka - Judicial practice, 9-10, 26-35. [in Ukrainian].
74. 16. Gospodarskiy protsesualniy k odeks UkraYini: Kodeks UkraYini vld

75. 06.11.1991# 1798- XII. (1991) URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798> - 12. [in Ukrainian].
76. 17. Tsivlilny protsesualny kodeks UkraYini: Zakon UkraYini vld 18.03.2004 #
77. 1618-IV. (2004) URL : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>. [in Ukrainian].
78. 18. Nesterovych , V. F. (2018) *Praktykum z Konstytutsiynoho prava Ukrayiny*.
79. Kyiv: Vydavnytstvo Lira-K. [in Ukrainian].
80. 19. Magrelo, M. (2013) *Avtonomna kontseptslya ponyattya «sud» yak osnova Institutu*
81. *spravedlivogo sudu*. *Visnik Akademiyi advokaturi Ukrayini - Bulletin of the Academy of Advocates of Ukraine*, 2 (27), 70-77. [in Ukrainian].
82. 20. Gorodovenko , V. (2012) *Zmagalnst yak vihdniy printsip sudovoYi vladi* .
83. *Visnik Akademiyi pravovih nauk UkraYini - Bulletin of the Academy of Law Sciences of Ukraine*, 2, 202–215. [in Ukrainian].
Стаття надійшла до редколегії 04.07.2019 Берназюк Я. А., доктор юридических наук, Заслуженный юрист Украины, профессор кафедры конституционного и международного права Таврического национального университета имени В. И. Вернадского (г. Киев, Украина)
84. ПРИНЦИП СОСТЯЗАТЕЛЬНОСТИ СУДЕБНОГО ПРОЦЕССА
85. КАК СОСТАВЛЯЮЩАЯ ПРАВА НА СПРАВЕДЛИВОЕ
86. СУДЕБНОЕ РАЗБИРАТЕЛЬСТВО
87. Статья посвящена раскрытию правовой природы принципа состязательности судебного процесса. Обосновано, что принцип состязательности является неотъемлемой составляющей права на справедливое судебное разбирательство. Исследовано практику применения принципа состязательности в решениях Европейского суда по правам человека и национальных судах Украины. Сделан вывод , что принцип состязательности рассматривается как основополагающий компонент концепции «справедливого судебного разбирательства» в понимании пункта 1 статьи 6 Конвенции, а также
88. включает родственные принципы равенства сторон в процессе и принцип эффективного участия. Ключевые слова: принцип состязательности, судебный процесс, судебное разбирательство, справедливое судопроизводство. Bernaziuk J., Doctor of Laws, Honored Lawyer of Ukraine, Professor of the Department of Constitutional and International Law of Tavrida National University named after V. Vernadsky (Kyiv, Ukraine)
89. THE PRINCIPLE OF ADVERSARIAL PROCEEDINGS AS PART
90. OF THE RIGHT TO A FAIR TRIAL
91. The article deals with the disclosure of the legal nature of the principle of adversarial litigation. It is justified that the principle of competitiveness is an integral part of the right to a fair trial. The practice of applying the principle of competition in the decisions of the European Court of Human Rights and the national courts of Ukraine is investigated. International standards in the field of justice pay considerable attention to the issue of adherence to the principle of adversarial litigation and, first of all, assume that adherence to this principle is a necessary prerequisite for the adoption of a judgment by the parties and the public.
92. It is concluded that the principle of competitiveness has been regarded as a fundamental component of the concept of "fair trial" within the meaning of Article 6 § 1 of the Convention, which also includes the related principles of equality of arms and the principle of effective participation.
93. It is established that the principle of competitiveness of court proceedings encompasses the right of a person, in addition to being able to present his own evidence, to know about the existence of all the presented evidence and explanations by other parties to the case (including those provided by an independent representative of national legal services), since they may influence the court's decision. an opportunity to get acquainted with the case files and to make copies of them, as well as to possess relevant knowledge (involve a professional representative) and to be able to comment on the presented evidence and explanations in advance form and in due time.
94. It is concluded that, as a general rule, only the parties to the dispute can correctly (objectively) decide whether the document requires reading and commenting. There are exceptional circumstances in which some of the documents in the case file cannot be disclosed to the parties because they contain restricted information (for example, state secrets). In such a situation, access to material of "vital" importance to the outcome of the case cannot be restricted; the difficulties faced by the party in the defense of nondisclosure must be adequately compensated by the procedures followed by the judicial authorities, in particular the ability of the person to familiarize himself with the summary of undisclosed evidence.
95. Key words: adversarial principle, litigation, trial, fair trial.

Файли матеріалу

[Оригінальний файл автора](#)